

som säkert bidrog att sprida vederbörandes popularitet, dels bilder av privatpersoner utförda på enskilt uppdrag som gavs bort och byttes med vänkretsen. Nu var det fotografierna som blev överetablerade och det blev billigt att låta sig fotograferas. Det blev t.o.m. vanligt i borgerliga familjer att man lät avbilda sig nästan varje år. Men det skulle dröja innan några arbetare fastnade på plåten.

Det är interaktionen mellan beställare och porträttörer av olika slag som är ämnet för avhandling- en. Vem lät avbilda sig och hur? Vem blev fotograf och i vad mån konkurrerade fotografiet ut konstverket. Här tycks tecknarna ha kommit i kläm. Deras arbeten – förf. tar exemplet Maria Röhl – låg i en mycket lägre prisklass än oljeporträtten och ett fotografi tycks ha varit ett alternativ.

Förf. visar att de olika porträtteringsteknikerna levde vid sidan av varandra. I ett kapitel gör hon en närstudie av kungafamiliens porträttbruk – de kungliga räkenskaperna och bevarade porträtt har givit ett mycket detaljerat material. De officiella porträtten var där lika nödvändiga som fotografier. Familjebilder och porträtt i visitkortsformat bidrog till populariteten. Några undantag är påfallande: Karl XIV Johan och drottning Desideria lät aldrig fotograferas. Det enda fotoporträtt som finns av Desideria är som död, taget på uppdrag av Oskar I. Det fanns en tradition att i teckning skildra kända personers sista stunder eller lit de parade – här har modern teknik tagits i bruk. Annars hade man nog hellre önskat mindre kunglighet och mer vanliga människor, men den väg förf. valt har givit rik utdelning.

Boken är fylld av intressanta detaljstudier, synvinklarna är många och ämnet är alldeles nytt. Det förvånar inte att det kommer från universitetet i Linköping. Det är ingen lättläst text men förf. ger ovanlig hjälp. Hon råder den icke-akademiske läsaren att hoppa över det första teoretiska kapitlet. Det sista kapitlet "Sammanfattande diskussioner" är i själva verket den text som översatts till engelsk summary. Boken avslutas med personregister.

Att göra porträtt är ju ett sätt att rädda minnet av en person till eftervärlden. Att studera ämnet just i ett brytningsskede är givande och Solfrid Söderlind är berättigat självmedveten om att komma med något nytt. Så här slutar hon sin bok: "För dåtidens betraktare skedde förändringarna gradvis, först för nutidens betraktare, som har facit i hand, ter sig förändringarna dramatiska och omvälvande." Den dramatiken har hon skildrat.

Elisabet Stavenow-Hidemark

Agnes Geijer, Anne-Marie Franzén och Margareta Nockert: Drottning Margaretas gyllene kjortel i Uppsala domkyrka. English summary. Appendix av Göran Possnert. Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. 2:a utvidgade och reviderade upplagan. Stockholm 1994. 147 s., ill.

I Uppsala domkyrka befinner sig en kjortel (fram till slutet klädnad), som vid Karl X Gustavs krig i Danmark togs från Roskilde domkyrka. Enligt utsagor, den äldsta från 1593, skulle den ha tillhört unionsdrottningen Margareta Valdemarsdotter (1353–1412), som ansågs ha burit den som tioårig brud 1363. Den har befunnits vara den enda bevarade kvinnliga galadräkten från medeltiden och har blivit kallad drottning Margaretas gyllene kjortel. Tyget är ett varpmönstrat diaspersiden med inslag av guldlän och silke. (Detta tyg har rekonstruerats vid Väfskolan i Borås under Ch. Rinaldos ledning och klädnaden finns nu utställd i Historiska museet, Stockholm.)

Under århundradena efter 1658 blev kjorteln allt mindre omtalad till dess textilhistorikern Agnes Branting vid katalogisering av domkyrkans textilier uppmärksammade den. Hon jämförde den med data i inventarielistor m.m., vilket resulterade i en första publicering. Den nu föreliggande boken är en utvidgad andra upplaga av arbetet *Drottning Margaretas gyllene kjortel*. Den första upplagan utgavs 1985 och anmäldes i Rig 1987:1 av Gudrun Ekstrand.

Huvuddelen av dessa böcker utgörs av en noggrann analys av tyget och klädnadens tillskärning och sömnad. Därtill kommer framlagda teorier om hur de kläddelar som nu saknas har kunnat se ut, vilket sker under jämförelse med europeiskt klädmode. Bl.a. hänvisas till de grönländska medeltida dräktfynden, vilka visar en förvänsansvärt tidig efterföljd av ledande europeiskt mode.

Attribueringen till unionsdrottningen Margareta har betvivlats av bl.a. den engelska dräkthistorikern Janet Arnold (i *Waffen- und Kostümkunde*) och Arne Danielsson (i *Konsthistorisk tidskrift*) 1986, främst på grundval av tygets mönstring, som är typiskt för 1400-talets siden.

Tre generationers textiltforskarer vid Riksantikvarieämbetets konserveringssektion står som författare av den senaste publikationen. Det är med en viss svårighet man kan urskilja vem som har skrivit vad. Sannolikt är emellertid att speciellt de stycken, där författaren utgår från att "den gyllene kjorteln" tillhört unionsdrottningen och troligen burits av henne som tioårig brud 1363, härrör från

Agnes Geijer. Vid jämförelse av texten i de båda upplagorna från 1985 och 1994 finner man att stora delar av framställningen är lika. Det kan också konstateras att Margareta Nockert varit mycket varsam vid redigeringen av den sista upplagan, d.v.s. de delar som skrivits av de numera avlidna medförfattarna Geijer och Franzén. Hon står även för ett utvidgat dräktkapitel och har i en speciell text tagit hänsyn till senare forskning. Den stora skillnaden mellan första och andra upplagans framställning är föranledd av den C¹⁴-datering av tygmaterialet i klädnaden och dess foder, som gjorts av Göran Possnert vid The Svedberg-laboratoriet i Uppsala. Genom denna har fastslagits att materialet till gyllentyget kan dateras till tiden 1403–1439. Det är alltså inte fråga om ett 1300-talstyg. Beträffande årtalen bör beaktas att det fordras en viss tidsrymd för att få tråden iordningställd och tyget vävt samt forslat från Italien till det land där det blivit sytt. Tygets speciella mönstring har förekommit i bild tidigast på 1420-talet, vilket dock inte hindrar att den kan ha förekommit i verkligheten något tidigare. Klädnaden har befunnits passa en person med en spåd kroppsbyggnad med smala armar och en liten byst, "kanske för stor upptill för en tioåring".

År 1412 dog unionsdrottningen Margareta i sitt sextionde år. Att hon burit den gyllene kjorteln medan hon levde förefaller osannolikt. En möjlighet finns enligt boken att klädnaden suttit på en s.k. begravningsdocka, som hörde till dåtidens begravningsceremonier. Dockan skulle i så fall ha legat på den avlidna drottningens kista vid upprepade ceremonier fram till 1423, då den beställda sarkofagen med hennes skulpterade bild var färdig, varefter den skulle ha blivit placerad vid sidan av denna. Klädnaden är lagad i nederkanten fram till efter nötning och axelpartierna är olika, anpassade efter en levande person, som burit den vid

flera tillfällen. Att det skulle gälla unionsdrottningen Margareta finner jag ganska otroligt på grund av den korta tid som skulle ha förflutit mellan materialets tillkomst, klädnadens såväl tillverkning som bruk och hennes död 1412. Därtill kommer att halsurringningen på skulpturens klädnad är helt olik kjorteln, som har en mera sluten utformning, vilket åter blev modernt på 1440-talet.

Nockert framlägger flera förslag på andra möjliga bärare i ifrågavarande klädnad men förkastar dem alla. Hon anser sålunda att den cirka 15-åriga Dorothea av Brandenburg (ej som i boken "Bayreuth") troligen inte burit den som brud, då hon förmäldes med unionskungen Kristoffer av Bayern 1445, eftersom hon finner detta årtal för sent. En sådan slutsats anser jag förhastad av flera skäl, återigen med tanke på det tidsintervall som måste ha funnits mellan materialet och klädnad (se ovan). Systemen till Dorothea gifte sig 1433 med den italienske markgreven av Mantau. Sedan Dorothea blivit änka 1445 gifte hon om sig med Kristian I av Danmark. Det är till systemen som Dorothea skriver (enligt forskning i danska riksarkivet av Arne Danielsson) för att be henne skaffa ett gyllene tyg till dottern Margaretas förmålning med den skotske kungen James III 1469. Jag finner det högst troligt att hon fått ett sådant tyg även till sitt eget första bröllop, som lär ha varit mycket ståtligt, och troligen burit den mer än en gång. Hon begravdes i Roskilde domkyrka.

Nockert står kvar vid ståndpunkten att kjorteln främst på grund av gamla utsagor måste i något avseende knytas till unionsdrottningen. Det är högst intressant och fantasieggande att följa Nockerts framställning i frågan, som kanske aldrig får ett säkert svar. Hela boken är praktfullt illustrerad. Där presenteras på ett utförligt och värdefullt sätt allt tänkbart material kring det unika dräktplagget.

Gertrud Grenander Nyberg